

**ERNA LESKY:
SEMMELWEIS IGNÁC FÜLÖP (1818–1865) ÉS A BÉCSI ORVOSI
ISKOLA¹**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád**

(...) Amikor Semmelweis kétéves asszisztensi ideje lejárt, ezt többé meg nem hosszabbították, így 1849. március 20-án el kellett hagynia az I. számú Szülészeti Klinikát, nagyszerű felfedezésének színhelyét, és 1850 októberében is csak korlátozott szülészeti docensséget kapott. Míg az eddigi leírásokban ezeket a tényeket erősen előtérbe állították, addig a lehető legkevesebb ismeretes arról az elkeseredett harcról, amit Semmelweis tanárai és barátai a karon belül folytattak érte és felfedezéséért. Az alábbiakban erről a harcról lesz szó, az új levéltári anyag ismeretében.

E harc bemutatása alkalmával mindenesetre annyira sajátágosan osztrák megjelenésű oktatástörténeti háttérre van szükség, hogy az nem tárható fel minden további nélkül. Csak így érthető, hogy mind ez ideig nem állapították meg az összefüggést Semmelweis esete és az egyidejűleg lejáró oktatási reform között. Hogy utóbbit megértsük, tudnunk kell elsősorban, mit takarított el ez a reform? Hogy egyetlen mondattal mondjam meg: az abszolutisztikus rendszer óta fennállott, teljesen elavult kari alkotmányt! Ebben az orvosi tanulmányügy igazgatója játszotta a főszerepet. Ez az alkotmány a tanárok fölötti minden hivatalos hatalmat, minden gyámkodási jogot órá ruházott. Mármost természetesen az 1848-i márciusi forradalomban meghirdették ennek a hivatalnak a megszüntetését és elvben a tanárok számára biztosították az egyetemi önkormányzat jogát. Ám ez az oktatási reform csak gróf Thun-Hohenstein Leó miniszter 1849. szeptember 30-i törvényével lépett hatályba. Semmelweis balszerencséje az volt, hogy ügyének tárgyalása éppen abba az átmeneti időszakba esett, amikor az igazgató mindenfajta gyámkodási joggal felruházott hivatala még fennállt. Így ebben a tegnap és a holnap között vajúdo helyzetben minden attól függött, ki viseli ezt a hivatalt. Amikor 1848. december 30-án a szemész Anton von Rosas vette át, személyével az abszolutisztikus-reakciós beállítottság hordozója jutott még egyszer hatalomhoz. Ez ellen az ember ellen kellett Skodának és a haladó szellemű tanároknak a számukra már biztosított önkormányzati jogot védelmezniük, azt a jogot, amellyel a Semmelweis-ügy 1849 januárjától elválaszthatatlanul egybefonódott. A történelem különös intézkedése, játék, hogy a tegnapnak ez az embere, akiben a behatóbb vizsgálódás a Semmelweis elleni ellenállás tulajdonképpen hordozóját pillantja meg, a magyarországi Pécsen született Rosas, tehát Semmelweis honfitársa volt.

Már 1849 januárjában értette a módját, hogy a kollégiumot két csoportra ossza: a sajátjára, amelyhez odatartozott Klein is, Semmelweis főnöke, és Skoda reformáló csoportjára, amelyik megkezdte amaz ellen a harcot a főiskolai önkormányzat megvalósításáért. Ebben a

---

¹ Forrás: Erna Lesky: Semmelweis Ignác Fülöp és a bécsi orvosi iskola. = Orvostörténeti Közlemények 43 (1967) pp. 35–42.

feszültségekkel teli légkörben Semmelweis ügye két szempontból képezte vita tárgyát: egyrészt Skoda javaslatot tett vizsgálóbizottság felállítására, hogy az I. Szülészeti Klinikán kétséget kizáró módon bizonyítsa a klóroldatos mosakodás sikerét; másrészt Semmelweis kérvényt nyújtott be aziránt, hogy hosszabbítsák meg asszisztensi idejét az I. Szülészeti Klinikán. Mindkét tárgyalási pont azonnal a főiskolai önkormányzatért vívott harc vitájának tárgya lett. Ennek keretében egyfelől Rosas, másfelől Skoda állt egymással szemben, mint a két fő ellenfél. Az eddig mindig újra említett Kleinnél Rosas aligazgató sokkal nagyobb mértékben felelős a Semmelweis elé gördített nehézségekért. Legyen itt csupán két példája annak a ravasz hintapolitikának, amit ebben az átmeneti helyzetben folytatott: amikor Semmelweis kérelmezte az asszisztensi idő meghosszabbítását, Rosas előbb úgy igyekezett a tanári testületet és rajta keresztül a Semmelweisért küzdő reformcsoportot kiküszöbölni, hogy kijelentette: még kötelező az a régi szolgálati út, amely szerint a kérvényt az aligazgatón keresztül juttatták el a minisztériumba. Aztán azonban az új rendszer szerinti önkormányzattal érvelt, amelynek értelmében az egyes tanárnak egyedül van joga rá, hogy saját asszisztensét előterjessze. Az eredmény ugyanaz volt: a tanári testület kikapcsolása, s mivel a javaslattevő tanárt Kleinnek hívták, ezzel a taktikával tényleg sikerült Semmelweis asszisztensi idejének meghosszabbítását megakadályoznia.

Ugyanez a hintázás ismétlődött akkor, amikor 1849. január 16-án azzal a szándékkal, hogy utat törjön Semmelweis nagyszerű felfedezése számára, bizottság felállítását javasolta azzal a feladattal, hogy Klein klinikáján vizsgálatot folytasson. Rosas itt is a régi rendszerre való hivatkozással lépett fel ezzel a javaslattal szemben: bizottság felállítása nem tartozik a tanári testület hatáskörébe, hanem ellenkezőleg, a minisztériumnak fenntartott jogkör. Másrészt azonban Klein tiltakozását a Skoda által javasolt bizottság felállítása ellen az egyetemi önkormányzat teréről vett érveléssel támogatta: az egyes tanároknak biztosítandó kutatási szabadság nem engedi meg az ilyen beavatkozást.

Ezekben a kemény csatározásokban Skoda volt az, aki a Semmelweisért folytatott küzdelem terhének oroszlanrészét viselte. Újra meg újra felállt a kari vitatkozások során és szót emelt Semmelweis és az ő felfedezése mellett. Csendes hangja és zömök alakja bizonyára nem kölcsönzött neki valami hősi külsőt. Mégis ő volt ennek a harcnak a hőse, amely 1849 októberében az ország legmagasabb tudományos fórumáról, a Tudományos Akadémiáról a leghatározottabb formában ismertette Semmelweis felfedezését a világ közvéleményével. De ennek a harcnak a keretében a második bécsi orvosi iskola más tagjai is kiálltak az írástól iszonyodó Semmelweisért. Így már 1847-ben a dermatológus Hebra, aki egyáltalán elsőként tette közzé Semmelweis felfedezését. 1849-ben a fiziológus Brücke Berlinbe küld róla értesítést, és ugyanannak az évnek február 23-án ennek az iskolának másik tagja tartott előadást az Orvosi Társulatban a klórvizes mosakodás sikeréről: Karl Haller, aki előadását pontos statisztikai adatokkal támasztotta alá. Így a bécsi orvosi iskola legkülönbözőbb tagjai léptek egymás után a porondra Semmelweis mellett. Csak egyetlen ember nem lépett a nyilvánosság elé az ennek az iskolának legnagyszerűbb felfedezéséért folytatott elkeseredett harcban: maga Semmelweis. Amikor a legnagyobb feszültség idején, február 23-án Haller megtartotta előadását, az Orvosi Társulat ezzel kapcsolatban felhívta Semmelweiset, maga is beszéljen a felfedezéséről. De Semmelweis néma maradt. Felfedezésével kapcsolatban sem szóban, sem írásban nem foglalt állást, hanem az 1849. évnek ebben az első szakaszában a küzdelmet teljesen átengedte tanárainak és barátainak. Ezt egyszer teljesen világosan meg kell mondanunk és vissza kell emlékeznünk ezzel kapcsolatban arra a mondatra, amit Sir William Sinclair, angol Semmelweis-életrajzíró már 1909-ben megírt Semmelweisről: „But he was in a sense his worst enemy himself.”

S vajon hogyan viselkedett Semmelweis a küzdelem második szakaszában, 1850-ben? Amit az újonnan fellelt források erre az évre nézve feltárnak, az az eddigi Semmelweis-kutatás szempontjából talán még jelentősebb. A következőben Semmelweis habilitációjáról

lesz szó, amely talán a legkevésbé átkutatott szakasza életútjának. Mennyire kevésbé, azt vegyük észre abból, hogy eddig még habilitációs kérvényeinek a pontos időpontja sem volt ismeretes, s még kevésbé azok az események, amelyek ezekkel a kérvényekkel kapcsolatban állnak. Ahol azonban hiányzik a világos tudás, ott buján kezd burjánzani a fáma. Feltételezéseknek, sejtéseknek és spekulációknak tarka csokra övezi azt a tényt, hogy október 1-jén megtörtént a szülészetre szóló venia megadása, azzal a megszorítással, hogy a gyakorlati oktatást fantomokon kell végezni; égy ugyanazokkal a feltételezésekkel igyekeztek kapcsolatot találni az utóbbi és Semmelweisnek néhány nappal későbbi, hirtelen Bécsből történt elutazása között. A legelterjedtebb bizonyára az a verzió, amely szerint Semmelweis a veniának ebben a megszorításában ellenfeleinek, Rosasnak és Kleinnek újabb rosszakarató ténykedését látta, ez az újabb megalázás elviselhetetlen volt számára, úgy, hogy hátat fordított Bécsnek.

Mármost hogyan áll a dolog valójában? Először is újra meg kell teremtenünk az összefüggést a Thun-Hohenstein-féle főiskolai reformmal. 1849. szeptember 30-án jogerőre emelkedett, s így átruházták a karokra az oly régen várt önkormányzatot. Semmelweis tanára, Karl Rokitansky 1849. október 1-jén vette át, mint az első szabadon választott dékán, az orvosi fakultás vezetését. Ezzel a reformisták, a Semmelweis számára baráti erők vezetésre tettek szert a tanári testületben. Rögtön újra kezdték a Semmelweis melletti harcot. Semmelweis már 1850. február 9-én beadta a szülészetből való habilitáció iránti kérvényét. Ezen a szakon a tanítás akkoriban csakúgy mint ma, nem szorítkozott csupán elméleti előadásokra, hanem azt gyakorlati oktatás egészítette ki. Utóbbinak mind a fantomon, a nő ivarszervek mesterséges utánzatán, mind pedig a hullán, a cadaveren kellett végbemennie. Éppen az újonnan kibocsátott habilitációs rendelet hangoztatta ezeket a demonstrációkat. Ám ennek a habilitációs rendeletnek fogyatéksága is volt. Elfelejtették benne meghatározni, honnan szerezzék ezt a demonstrációs anyagot azok a docensek, akik nem tartoznak többé valamely klinika kötelékébe. Éppen akkor, amikor Semmelweis habilitációja folyamatban volt, lett ez a hiányosság nyilvánvalóan a később syphilis-kutatóként ismertté lett Zeissl Hermann habilitációjának esetében. A közoktatásügyi minisztérium tehát előbb visszavette mindkét habilitációs kérvényt, mind Zeisslét, mind pedig Semmelweisét. Már a két ügyiratnak ez az összekapcsolása az ellen szól, hogy Semmelweis kérvényének az elutasítását ellenségei, Rosas és Klein személyes neheztelése újabb megnyilvánulásának fogjuk fel, amint ez eddig általában történt. Sokkal inkább általános és elvi kérdésről van itt szó, amely éppen a reform utáni ezen két első habilitációs kérvénnyel kapcsolatban merült fel, tudniillik: milyen mértékben lehet és kell a gyakorlati tárgyak docensei számára hullákat, illetve beteganyagot rendelkezésre bocsátani. Ez a bécsi iskola klinikai utánpótlása számára annyira életbe vágó kérdés volt, hogy a kar behatóan foglalkozott vele és Rokitansky mint dékán és egyúttal a hullakérdésben mértékadó szakember kidolgozott róla a minisztérium számára egy részletes szakvéleményt. Akkoriban, a bécsi iskola kórbonctani irányának uralma idején bizonyos szakokban valóban hiány volt hullákban. Rokitansky azonban el nem mulasztotta, hogy szakvéleményében ne utaljon arra, hogy éppen a szülészet terén nincs szó ilyen hiányról. Mivel itt egyrészt érdemi kérdésről volt szó, amelynek az eldöntése hosszabb időt igényelt, másrészt azonban Semmelweis sürgette, hogy mielőbb tarthasson előadásokat; május 9-én előterjesztette második habilitációs kérelmét. Az eddigi Semmelweis-kutatás nem vette észre, hogy ebben a második habilitációs kérvényben kifejezetten fantomokon való gyakorlatokra szorítkozott, amíg éppen az ún. cadaver-kérdés véglegesen el nem dől.

Ennek a második kérvénynek a minisztérium által történt kezelése oly érdekes és Semmelweis esete történelmi értékelése szempontjából oly elvi jelentőségű részletekkel függ össze, hogy arra kérem Önöket, engedjék meg nekem, hogy most a részletekbe bocsátkozzam.

Szerencsére birtokunkban van az a véleményezés, amelyben az illetékes minisztériumi előadó, von Well állást foglalt Semmelweis kérvényével kapcsolatban. Így a határozat

keletkezését lépésről lépésre nyomon követhetjük és megállapíthatjuk: a minisztériumi előadó ebben a véleményezésben a fakultást orránál fogva akarta vezetni olyan megfogalmazással, amelynél határozatlanabbat és barátságtalanabbat keresve sem lehetett találni. Most pedig lássuk az ügyíraton a csodálatos fordulatot: mindezt a hosszú lére eresztett határozatlanságot és udvariatságot hat tollvonás törli és helyébe a következő konkrét felszólítást teszi:

„Ami a magántanárok tanítása közben használandó cadavereket illeti, a jelen esetben jelzett körülményekre való tekintettel N. N-t felhívjuk, hogy adjon minden egyes esetben indokolt szakvéleményt arról, vajon megengedjük-e és ha igen, milyen, esetről esetre meghatározandó korlátozások mellett engedjük meg a magántanároknak azok használatát.”

Jóllehet ezt a felhívást arra, hogy a kar új véleményezést adjon, nagyon záradékolt irodalmi stílusban fogalmazták; a végén mégis ez a szó van: „engedni”. És Önök egyetértének velem talán abban, hogy ez a szó az egész pótlásnak reményteljes, igenlő döntés felé mutató hangsúlyt ad, hogy itt nyitva hagyja a lehetőséget a kar számára újabb beadványra, sőt egyenesen felszólítja rá.

Maga Thun-Hohenstein gróf, a reform minisztere az, aki hivatalnokának a fogalmazványát áthúzza és hozzáteszi ezt a függelékét, amely a cadaver-kérdés pozitív megoldására és ezzel Semmelweis habilitációja felé irányul.

A valóság az, hogy azok, akik eddig a levéltári forrásanyagot nem ismerve a korlátozott venia megadásában Semmelweis számára újabb, őt erősen megalázó rosszakaratot láttak, nagyon tévedtek. Ennek a veniának a megadása nem jelent megalázást, hanem – ha mégoly szerény és korlátozott volt is – az első kézzelfogható eredményt jelenti abban a nagy küzdelemben, amit a Rokitansky–Skoda-féle iskola csaknem kétéves, kitartó harccal vívott ki Semmelweis számára. Az első sikert a minisztériummal szemben! Aratott már ilyent ez az iskola 1850. május 15-én saját és Semmelweis legnagyobb ellenségével, magával Semmelweisszel szemben. Ilyen soká tartott, míg Semmelweis kész volt engedni barátai jókívánságának, az Orvosi Társulat 1849. február 23-i felszólításának és első ízben volt hajlandó saját maga beszélni a felfedezéséről. A bécsi iskolának az írástól és szónoklástól fázó Semmelweisszel folytatott küzdelmében aratott ezen első nagy siker úgy vonult be az Orvosi Társulat krónikájába, mint az „orvosi kutatás igazi diadala”. Most csatlakozott ehhez 1830 októberében, mint további siker, Semmelweis magántanári képesítésének keresztülvitele a minisztériumban. Már is megmutatkozik annak a lehetősége, hogy a korlátozott veniát kiszélesítsék. Nem kétséges: Rokitansky és Skoda minden nehézség ellenére végül is elérte, hogy tanítványuk pályafutása örömteli fordulatot vesz. Ekkor, október közepén történik meg a megfoghatatlan: Semmelweis menekülése Bécsből. Maga Semmelweis és valamennyi, őt magát követő életrajzírója azzal igyekezett ezt indokolni, hogy csalódott volt a korlátozott venia miatt. Ezek az életrajzírók természetesen nem ismerték Semmelweis második habilitációs kérelmének a tartalmát. Mi azonban ismerjük és tudjuk, hogy Semmelweis 1850. október 1-jén pontosan azt a veniát kapta meg, amit május 9-én kérelmezett. Így tehát az 1850. október 1-jén kelt kinevezési határozat semmi olyan új ténykörülmenyt sem tartalmaz, amit Semmelweis nem ismert volna már az 1850. május 9-én kelt kérvény beadása alkalmával, kivéve, a miniszter már ismertetett függelékét, amelyet inkább Semmelweisre nézve kedvező értelemben kell magyaráznunk. Ha az ember egybevezeti mindezeket az újonnan talált dokumentumokból élénk táruló tényeket Semmelweisnek azzal a kísérletével, hogy Bécsből október közepén történt hirtelen távozását a docentúrája korlátozásával indokolja, nem teheti túl magát annak a megállapításán: ez a kísérlet későbbi önmagyarázással egyenlő. Itt Semmelweis esete megszűnik történelmi lenni, és elkezd lélektanivá válni.

Azt gondolhatnánk, hogy Semmelweis tanárai és barátai, akik a legnehezebb körülmények között is évekig folytatták a Semmelweis melletti harcot, most ennek a hirtelen elhatározásnak a nyomán úgy érezhették magukat, mint akiket a fejük tetejére állítottak és elfordultak tőle. Schürer von Waldheim máig is mértékadó Semmelweis-életrajzában ezt a véleményt

képviselte, és nem tartotta lehetségesnek, hogy Skoda és Rokitansky mindennek ellenére kitartott volna ennyire nehézkes tanítványa mellett. Mi most az ellenkező bizonyítás útjára léphetünk. Mert amikor 1856-ban Klein meghalt és az I. számú Szülészeti Klinika tanszéke megüresedett, Skoda, Rokitansky, Dumreicher és Dlauhy a kar többségével szemben Klein utódjául azt a Semmelweiset ajánlotta, aki hosszú éves fáradozásukat 1850-ben Bécsből való menekülésével hálálta meg. Ha nem is került sor ennek a javaslatnak a megvalósulására, mégis e különjavaslat négy aláírójáié – s köztük a második bécsi orvosi iskola vezető egyéniségei – az a nagy érdem, hogy minden Semmelweis természetével kapcsolatos problematikán túlmenően felismerték ennek az embernek a zsenialitását és kilenc éven keresztül kitartó következetességgel eszerint is cselekedtek.